

5. I Göteborgs stadsfullmäktige 1917–1920

Torsdagen den 11 januari 1917 hälsades Nelly Thüring välkommen till Göteborgs stadsfullmäktige av dess ordförande, liberalen Axel Carlander.³⁹³ Den konservativa tidningen *Göteborgs Aftonblad* noterade att ”en ny tid börjar susa genom Börssalen”, apropå att det numera fanns en organiserad opposition med socialdemokraten Herman Lindholm i spetsen. Tidningen publicerade också ett tecknat porträtt av fullmäktiges första ”socialistkvinna”, men gjorde i övrigt ingen stor sak av att det nu fanns två kvinnor bland de 60 ledamöterna; lärarinnan Anna Lessel var omvald och hade representerat de frisinnade sedan 1913.³⁹⁴ Stadsfullmäktige dominerades fortfarande av högern, som efter valet 1916 hade 28 platser. Liberalerna hade gått tillbaka men var ändå näst största parti med 17 mandat. Den socialdemokratiska fullmäktigegruppen hade växt från 11 till 15 ledamöter. Ett maktskifte var på väg, där företrädare för stadens borgare – köpmän, skeppsredare och industriledare – fick lämna plats för arbetarrepresentanter.³⁹⁵ I efterhand har Thüring skildrat mötet mellan två skilda umgängeskulturer i stadsfullmäktige på följande sätt:

På den tiden var det ju fortfarande ett utpräglat ståndssamhälle här i landet, och de arbetare som då invaldes i fullmäktige var väl inte alla gånger så föreningsvana och medvetna om hur det

gick till att umgås i ”finare kretsar”. Å andra sidan var de borgerliga partiernas representanter onödigt oscariskt högtidliga och strikta. Skrovligheterna och ovanan att uttrycka sig ”bildat” hos arbetarrepresentanterna kontrasterade kraftigt mot de andra ledamöternas ofta överdrivet högtidliga attityd.³⁹⁶

Detta uttalande tyder på att Thüning inte placerade sig själv i någon av de två grupper hon beskrivit. Hon hade varit verksam både i arbetarrörelsen och i föreningar med medlemmar ur samhällets övre skikt och hade därmed erfarenhet av att röra sig i flera olika sammanhang.

När den socialdemokratiska kvinnoklubben nu hade fått en egen representant i stadsfullmäktige beslutade man att gemensamt sätta sig in i vad detta kunde innebära: Kata Dalströms skrift *Kvinnorna och det kommunala arbetet* beställdes i 25 exemplar.³⁹⁷ Vid ett möte i början av februari uppmanade Thüning klubbmedlemmarna att komma med önskemål om vilka förslag hon skulle lägga fram.³⁹⁸ Det fanns också föregångare på andra orter att inspireras av. År 1910, vid det första valet då kvinnor var valbara till stadsfullmäktige, hade tre socialdemokratiska kvinnor blivit invalda: Gertrud Månsson i Stockholm, Maria Qvist i Gävle och Anna Stenberg i Malmö.³⁹⁹ Efter de följande lokala valen rapporterade både *Morgonbris* och LKPR:s tidskrift *Rösträtt för kvinnor* om ett växande antal kvinnor med kommunala förtroendeuppdrag. Utöver att ingå i stadsfullmäktige kunde det handla om att sitta i fattigvårdsnämnden eller barnavårdsnämnden. Tidigare studier om kvinnors politiska representation har visat att det ofta ansågs tillräckligt med en kvinna i sådana sammanhang, ”den obligatoriska kvinnan”, som förväntades bidra med de särskilda erfarenheter och kunskaper som kvinnor antogs besitta.⁴⁰⁰ I detta kapitel undersöks hur Nelly Thüning agerade som den socialdemokratiska kvinnoklubbens representant under sin tid i stadsfullmäktige i Göteborg 1917–1920 och vilka frågor hon bidrog till att föra upp på den politiska dagordningen. Parallellt undersöks förutsättningarna för Thünings politiska arbete, både vad gäller synen på de kvinnliga ledamöterna och mer konkreta ting såsom hennes omsorgsansvar och försörjning.

Kristider och partisplittring

De kristider som rådde under första världskriget gjorde att många av kvinnoklubbens medlemmar hade svårt att betala avgiften, ”kontingenten”, som samlades in varje månad. Nelly Thüning föreslog därför en särskild kommitté som skulle besöka dessa medlemmar. Resultatet blev ofta att skulden efterskänktes.⁴⁰¹ I stället gjordes frivilliga insamlingar i samband med möten, och så ordnade man en ”dansfäst” för att stärka klubbens kassa.⁴⁰² Mot bakgrund av klubbens begränsade resurser spelade de enskilda medlemmarnas ekonomiska förutsättningar en viss roll. Inför den partikongress som skulle hållas i februari 1917 föreslog ordföranden att Thüning skulle föras fram som klubbens kandidat till kongressombud. ”Fru Thüning meddelade att hon i alla händelser skulle resa till kongressen och bleve ju detta för klubben en ekonomisk fördel.”⁴⁰³ Hon återfinns dock inte bland arbetarekommunens valda ombud.⁴⁰⁴

Det socialdemokratiska partiet var i gungning. Bland annat rådde oenighet kring försvarsfrågan och skarp kritik riktades mot den så kallade munkorgsstadgan som infördes efter att antimilitaristen Zeth Höglund, en av de ledande inom partiets vänsterfalang, hade utmanat riksdagsgruppens majoritet. Socialdemokratiska Ungdomsförbundet (SDUF) ifrågasatte tillsammans med försvarskritiska riksdagsledamöter partihögern, till exempel genom artiklar i *Stormklockan*. Under kongressen blev partisplittringen ett faktum. Senare under våren konstituerades Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) med personer som Carl Lindhagen, Fredrik Ström, Karl Kilbom och Ture Nerman i spetsen.⁴⁰⁵

Vid SAP:s partikongress deltog 176 män och 4 kvinnor, ett av många uttryck för att partiet dominerades av män. Det hade länge diskuterats ifall de socialdemokratiska kvinnorna skulle bilda ett eget förbund, men särorganisering var som sagt kontroversiellt och det hela hade stannat vid de kvinnokongresser som hölls i anslutning till partikongresserna för att samordna kvinnoklubbars och kvinnliga fackföreningars arbete. 25–26 februari hölls 1917 års kvinnokongress och efteråt diskuterade Göteborgsklubben hur man skulle förhålla sig till splittringen: ”Angående kongressens uttalande i partistridig-

heterna, ansåg Alfhild Neuman det vara alldeles överflödigt att kvinnorna tager något parti. En kort debatt uppstod till följd av partistriderna, Fru Sjöberg hoppades att inom klubben samma förhållande som förut måtte förbli rådande.”⁴⁰⁶ Flera medlemmar lämnade dock klubben under våren 1917, just med hänvisning till kvinnokongressens ställningstagande till partistriderna.⁴⁰⁷ Några månader senare meddelades att ytterligare tre medlemmar ville gå ur klubben och i stället ansluta sig till ”vänstersocialisterna”.⁴⁰⁸ I kvinnoklubbens protokoll finns inget uttryckligt ställningstagande från Nelly Thürings sida när det gäller partisplittringen, men klart är att hon stannade kvar i klubben och partiet.⁴⁰⁹

Livsmedelsfrågan

Bristen på mat, bränsle och andra förnödenheter präglade Nelly Thürings första år i stadsfullmäktige. Trots att Sverige var neutralt påverkade kriget försörjningsläget här: kött och fläsk exporterades, medan det blev allt svårare att importera spannmål. Statens livsmedelskommission försökte reglera matpriserna, men många kringgick detta genom att undanhålla varor och i stället sälja dem på svarta marknaden till högre priser. Samtidigt låg lönerna stilla och arbetarnas levnadsvillkor försämrades – vilket ledde till omfattande protester.⁴¹⁰ Nils Thüring har gett en målande beskrivning av vardagen i Göteborg under krigsåren: ”Kött var en bristvara, matfett fanns sällan att få tag på, i stället bredde man morotsmarmelad på brödet, potatis som var ett mycket viktigt baslivsmedel blev alltmera sällsynt. En räddning i nöden var kålrötterna som ännu gick att få tag på.”⁴¹¹ Att vara van vid vegetarisk kost visade sig vara en fördel i dessa tider. Däremot hade Nelly Thüring som nykterist ingen motbok och kunde därför inte byta sprit mot mat, som det förekom att andra gjorde. Dessutom bodde familjen långt från sina släktingar och kunde inte få hjälp med mat från landsbygden, där försörjningsläget var bättre än i städerna.⁴¹²

Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb uppmärksammade tidigt försörjningsfrågorna. Redan 1915 hade klubbmedlemmarna diskuterat den utopiske socialisten Charles Fouriers idé om central-

kök och gjort ett offentligt uttalande till stöd för centralköksidén.⁴¹³ Detta sätt att ordna kollektiv utspisning hade aktualiserats på nytt och tillämpats i Berlin och de nordiska huvudstäderna. Våren 1917 gjordes liknande försök i flera svenska städer, så även Göteborg.⁴¹⁴ Försörjningsläget hade försämrats och 1916 hade Folkhushållningskommissionen inrättats för att göra uppköp av mat och förbereda ransonering. Från början av januari 1917 krävdes ransoneringskort för att köpa bröd eller mjöl och den 17 februari 1917 sänktes dagsransonen. Ett par dagar senare infördes även kafferansonering. På kvinnoklubbens möte den 20 februari 1917 uppstod ”livlig diskussion” om livsmedelsfrågan och man utsåg två medlemmar som skulle ”dels påpeka missförhållandena, dels framlägga husmödrarnas önskemål” till ordföranden i den lokala livsmedelsnämnden. Nelly Thüring fick i uppdrag att framföra kraven i *Ny Tid*.⁴¹⁵

Såväl i Sverige som internationellt engagerade sig en rad olika kvinnoorganisationer för att förbättra försörjningsläget under första världskriget.⁴¹⁶ Den 25 februari 1917 ordnades ”Kvinnornas dyrtidsmöte” i Göteborg, ett offentligt möte som flera kvinnoorganisationer stod bakom, däribland både FKPR och den socialdemokratiska kvinnoklubben.⁴¹⁷ I efterhand uppkom en ”skarp kritik” mot detta samarbete, och flera klubbmedlemmar menade att ”inte ens i en sådan fråga som den, kunde kvinnorna från de olika klasserna samarbeta, utan även den var en klassfråga”. Nelly Thüring försökte då gjuta olja på vågorna och uttryckte en förhoppning om att ”samarbete till slut skulle föra dem närmare”.⁴¹⁸ Denna kommentar utgör ytterligare ett exempel på hur hon förespråkade samarbete med andra delar av stadens kvinnorörelse, vars företrädare hon kände till från sitt engagemang i såväl den teosofiska logen som FKPR och Göteborgs Kvinnliga Diskussionsklubb.

Den socialdemokratiska kvinnoklubben ville framföra sina synpunkter direkt till de ansvariga för den lokala kristidsadministrationen. Efter flera försök lyckades de bjuda in en medlem av livsmedelsnämnden som vid ett klubbmöte berättade om nämndens uppdrag och hur priset på olika varor reglerades och lovade att göra vad han kunde för att komma till rätta med missförhållandena.⁴¹⁹ Kvinnoklubben agerade också tillsammans med Axel Dahlström när det

gällde en ny gasförordning. De protesterade mot att de som sparat på gasen inte premierades för detta. En skrivelse om ändrad gasransonering lämnades också in till Industrikommissionen.⁴²⁰ Klubben försökte alltså både själva och i samarbete med företrädare för arbetarekommunen påverka kristidsadministrationen både på lokal och nationell nivå.

Livsmedelsfrågan var politiskt sprängstoff. Statsminister Hjalmar Hammarskjöld, som ifrågasatts på grund av sin hantering av situationen, avgick i slutet av mars. En högerregering under ledning av Carl Schwartz tillträdde. Kort därefter hölls stora hungerdemonstrationer över hela landet med start i Söderhamn den 11 april där kvinnor från skärgården protesterade mot de sänkta brödransonerna. Överlag var kvinnorna framträdande under dessa protester, särskilt under den första fasen.⁴²¹ Det var flera olika faktorer som tillsammans gjorde att protesterna blev så omfattande just vid denna tidpunkt. Det föregående årets skörd hade varit dålig och framåt vårkanten började lagren sina. Då rådde inte bara brist på mjöl och gryn, utan också på potatis, mjölk och socker. Ryska revolutionen, som hade inletts med demonstrationer den 8 mars (23 februari enligt den julianska kalendern), följt av hungerupplopp och strejker, hade visat kraften i massaktioner – både för dem som inspirerades av tsardömet fall och för dem som ansåg den rådande ordningen hotad. Under slutet av april hölls hungerdemonstrationer i alla större svenska städer och många mindre samhällen, med sammanlagt en kvarts miljon deltagare.⁴²² I Göteborg ordnade arbetarrörelsens vänster en demonstration med ungefär 25 000 deltagare den 23 april.⁴²³ Den 25 april arrangerade den socialdemokratiska arbetarekommunen ett möte framför rådhuset på Gustaf Adolfs torg som samlade cirka 40 000 personer. Den 1 maj tågade vänstersocialister, socialdemokrater och syndikalister i en gemensam demonstration bakom paroller som ”Fred, Bröd” och ”Svältavlönade varvsarbetare”. Först i tåget gick ungefär 2 000 barn med vita flaggor.⁴²⁴

Den 5 maj 1917 uppstod spontana hungerprotester i Göteborg, som till en början följde det mönster som utkristalliserat sig på andra orter: folkliga ”inspektioner” av livsmedelshandlares lager och uppmaningar riktade till de kommunala myndigheterna.⁴²⁵ Redan

DE RÖDA ROSORNAS DAG.

1-maj-demonstrationerna landet runt ha haft ett värdigt förlopp.

Barren.

motståndskraft mot industrialismens nedbrytande verkningar.
Leve 8-timmarsdagen och författningsrevisionen!
Leve Internationalet och den socialistiska freden!

Boriat 30,000 demonstrationsdeltagare i Göteborg.

Vädret är fortfarande ostadigt. Vårvarmen ägnas aldrig vilja komma riktigt på allvar. Förmiddagens vackra solskin efterföljdes i går av regn. Ännu när arbetarmassorna från på middagen började samlas på Järntorget och angränsande gator sken solen från en strålände klar himmel, men då demonstrationerna någon timmes tid hade varit i rörelse, började de första dropparna falla. Fram på aftonen kommo ett par rikt regnrika byar. Med solen försvann även den lilla vårvarmen, som man tyckt sig förmärka under förmiddagen, och demonstrationstågets kaddemassor smälte efter hand rätt betydligt ihop.

Demonstrationen fick denna gång en mer än vanligt omfattande tillslutning. Innan tåget satte sig i gång, ringlade sig de olika demonstrationsvadningarna i tre stora grenar ut från torget: en genom Långgatan förbi Slottskögsgrindarna in på Östra Eusergatan, en andra genom hela Fjärde Långgatan och Nya kajan utefter Betongskjulet och en tredje genom Andra Långgatan till Masthuggetorget, där den ytterligare fördelade sig i smågrenar på torget.

Vid 3-tiden satte sig här demonstrationen, ett par tusen ungdomar bärande flaggor med inkriften "Fred" eller "Bröd" i gång och omedelbart därefter avtågade det stora demonstrationståget.

Tåget, som sats döms av den tid det

Pd Heden.

gram till statsministern med begäran: den Hammaréjöldaka politiken och i maning till kvinnorna att om de få

Med tanke på vårens många hungerdemonstrationer spekulerades det i hur första maj-tågen skulle utveckla sig. Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning rapporterade att den samlade arbetarrörelsens demonstration hade gått lugnt till. Den 5 maj utbröt spontana protester mot matbristen i Göteborg.

på morgonen samlades en grupp kvinnor utanför en potatishandlare och krävde att få köpa potatis. Handlaren sade sig bara ha sättpotatis kvar, men kvinnorna blev inte övertygade förrän två representanter hade fått inspektera hans lager i källaren i sällskap av en polis – först då upplöstes protesten. Vid 15-tiden samlades ett par hundra kvinnor på Johannesplatsen. De ville tåga till Gustaf Adolfs torg och rådhuset. Spontana demonstrationer oroade den socialdemokratiska ledningen och Axel Dahlström bad Nelly Thüring att försöka avstyra initiativet. Hon skyndade dit, talade till kvinnorna som samlats och blev tillsammans med två andra utsedd att framföra deras krav om bättre kontroll av potatishandeln och fortsatta rusdrycksrestriktioner. Borgmästaren Peter Lamberg tog emot dem redan klockan 16.⁴²⁶ Detta förhållningssätt från kommunens företrädare – att borgmästaren eller livsmedelsnämndens ordförande med kort varsel tog emot deputationer och utlovade förbättringar för att försöka lugna ned situationen – visar att man såg allvarligt på protesterna. Som his-

torikern Kjell Östberg har påpekat var det långt ifrån en självklarhet att lyssna på befolkningens missnöje i en tid då många fortfarande saknade kommunal rösträtt.⁴²⁷

I Göteborg hjälpte utfästelserna om att göra allt man kunde inom de lokala myndigheternas mandat bara tillfälligt. Under eftermiddagen och kvällen förekom nya protester mot ransonering i arbetarstadsdelarna Haga, Annedal och Masthugget. På Andra Långgatan samlades uppemot 1 000 personer utanför Göteborgs Ångbageri och krävde att få köpa bröd utan kuponger. Människor trängde sig in på Asklunds bageri vid Övre Husargatan och biträdena tvingades att sälja det bröd som fanns. Ryktet spred sig snabbt och många anslöt. ”Tvångsköp” förekom också i flera charkuteriaffärer och en del av alla hundratals demonstranter tog helt enkelt vad de behövde utan att betala. Den ridande polisen lyckades inte skingra folksamlingarna och framåt kvällen begärde polischefen förstärkning från Göta artilleriregemente. Skyltfönster krossades, gatsten kastades mot polis och militär som i sin tur slog ned på demonstranterna.⁴²⁸ Nils Thüring berättar i vuxen ålder om sin skräck när han som barn satt med utsikt över Järntorget och såg detta utspela sig: ”Hela tiden när detta hände satt vi innestängda uppe i ateljén och såg människomassorna bölja fram och tillbaka jagade av polis och militärer med dragna sablar. Det är sinnesintryck som aldrig går bort.”⁴²⁹

Pressen rapporterade utförligt om kravallerna och stadens fyra större dagstidningar förmedlade ungefär samma bild av förloppet, i stor utsträckning byggd på polisens rapport. Samtliga var kritiska mot den skadegörelse som hade ägt rum och att mat hade förstörts i tumultet. Däremot gick åsikterna isär när det gällde uppträdandet hos polis och militär. Socialdemokratiska *Ny Tid* kritiserade att militären hade kallats in och menade att de hade provocerat fram sammanstötningarna. Konservativa *Göteborgs Morgon-Post* försvarade beslutet att begära militär förstärkning och hyllade polisens insats. Det fanns också skilda uppfattningar om varför kravallerna hade brutit ut. Brödkupongerna hade försenats och många hade därför inte kunnat köpa något bröd på flera dagar, men medan *Ny Tid* hänvisade till att hungersnöden gjort många desperata menade *Göteborgs Morgon-Post* att arbetarrörelsen och dess tidningar bar en del av skul-

den eftersom de hade kritiserat de styrande.⁴³⁰ I detta sammanhang blev Nelly Thüring utpekad som uppviglare, vilket hon reagerade mycket starkt på:

Dagen därpå kom Göteborgs Morgonpost ut med stora rubriker på första sidan, där min mor beskylldes för att uppvigla massan, när hon istället gjorde allt för att lugna dem. För den konservativa tidningen var det naturligtvis en godbit; att det sedan var en ren lögn betydde inte så mycket. Efter en skarp vidräkning pr. telefon med redaktionen införde man visserligen en dementi, men den sattes med petitstil och placerades på en mera undanskynd plats inne i tidningen.⁴³¹

Den dementi som *Göteborgs Morgon-Post* publicerade innebar bara att man medgav att ordvalet varit olyckligt; Thüring hade inte satt i gång demonstrationen utan samlingen skedde spontant. Däremot vidhöll tidningen sin uppfattning att arbetarrörelsen inte borde ordna protester av något slag, och detta apropå att Nelly Thüring sade sig ha uppmanat de kvinnor som samlats vid Johannesplatsen att gå med i ett demonstrationståg som skulle arrangeras av den socialdemokratiska kvinnoklubben den 7 maj. Dementin avslutades: "[V]i hålla det fortfarande för viktigare att i ord och handling verka för samhällsordningens upprätthållande än att i tid och otid trumma ihop folk till demonstrationer, för vilkas lugna förlopp man inte har några garantier."⁴³² Hungerkravallerna fick ett långt efterspel och drygt 30 personer blev åtalade för snatteri, stöld och deltagande i upplopp.⁴³³ För Nelly Thüring personligen var anklagelserna om uppvigling en omskakande erfarenhet: "Bitterheten mot den beskyllningen satt i hela livet", konstaterade sonen i sin levnadsberättelse. Hon återkom också själv till dessa händelser i tidningsintervjuer långt senare.⁴³⁴

Det är de dramatiska händelserna den 5 maj som har uppmärksamats mest i den lokala historieskrivningen och i biografiska texter om Nelly Thüring, men det förtjänar att påpekas att hon fortsatte att arbeta med livsmedelsfrågan och andra försörjningsfrågor under hela kristiden. Det var hon inte ensam om. Kjell Östberg har visat att de kommunala myndigheterna agerade med stor flexibilitet i sam-

band med hungerprotesterna 1917, och att missnöjesyttringarna ledde till omorganiseringar av den lokala kristidsadministrationen. Kort efter hungerkravallerna i Göteborg bildades Dyrtdidsinstitutionernas centralråd för att underlätta samverkan mellan livsmedelsnämnden, brödkortsnämnden, brödbyrån, understödsbyrån, bränslekommissionen och arbetslöshets- och hjälpkommittén.⁴³⁵ Den 9 maj tog också livsmedelsnämnden initiativ till att inrätta ett kvinnligt råd.⁴³⁶ Redan dagen därpå utsåg stadsfullmäktige rådets fem ledamöter: Klara Almstrand, Mary Waern-Leffler, hemkonsulenten Ruth Sjöblom, den socialdemokratiska kvinnoklubbens ordförande Anna Karlsson och Nelly Thüring.⁴³⁷ Förutom sitt medlemskap i det särskilda kvinnliga rådet, som bland annat ordnade utspisning för barn i stadens skolor under sommaren, kom Nelly Thüring från hösten 1917 att ingå i livsmedelsnämnden. Det var den socialdemokratiska stadsfullmäktigegruppen som hade krävt att antalet ledamöter skulle utökas, ”för att på så sätt bereda plats åt någon kvinna”, och föreslagit hennes namn.⁴³⁸ Därmed blev hon en av de många kvinnor som efter hungerprotesterna våren 1917 nyvaldes som representanter i de olika organ som hade att hantera kristiden.⁴³⁹

Hungerprotesterna följdes också av nya former av organisering i livsmedelsfrågan. Måndagen den 7 maj bildades en särskild kristidskommitté, bestående av arbetarekommunens styrelse, fackliga företrädare och så småningom även en representant för kvinnoklubben. Kommittén samlade in medel för rättshjälp till de åtalade och påtalade missförhållanden gentemot myndigheterna.⁴⁴⁰ Vid kvinnoklubbens möte den 15 maj 1917 framkom förslaget att bilda ett ”kvinnoråd” om tio personer som Nelly Thüring ingick i, och som skulle ta fram cirkulär för utdelning i matköerna.⁴⁴¹ Med sin bakgrund inom nykterhetsrörelsen kopplade hon också matbristen till alkoholframställning. I september 1917 inledde Thüring en diskussion på ett klubbmöte under rubriken ”Skall bryggerinäringen taga 17,500 ton korn då landet lider brist på brödsäd!”. Efter en omfattande debatt enades kvinnoklubben om ett gemensamt uttalande som hon formulerat:

Ehuru svenska kvinnor säkerligen hellre sett att hvarje kilogram korn användes till utdrygning av våra knappt tillmätta födo-

ämnena vill dock Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb ej motsätta sig att bryggerinäringen tillåtes använda importerat korn, samt tilldelas ett mindre kvantum inhemskt sådant, såvida därmed undvikas arbetarnes avskedande, och under förutsättning att därav tillverkas endast drycker med högst 2 ¼ volymprocents alkoholstyrka.⁴⁴²

Här balanserades alltså kravet på att brödsäd i första hand skulle användas till mat mot hänsyn till att arbetstillfällena riskerade att gå förlorade – möjligtvis med striden inför stadsfullmäktigevalen hösten 1916 i färskt minne. Thüring hade också väckt ett liknande förslag om protest mot att potatis fick användas för att tillverka brännvin, men i det fallet beslöt klubben att avvakta.⁴⁴³

En socialdemokratisk kvinna i stadsfullmäktige

Utöver de omfattande insatserna i kristidsadministrationen lade Nelly Thüring fram flera motioner i stadsfullmäktige. I detta avsnitt ska jag diskutera två exempel på hur hon bidrog till att föra upp frågor som rörde barns och kvinnors villkor på den lokala politiska dagordningen.⁴⁴⁴ Ett avslutande exempel på en idé som inte nådde stadsfullmäktige får illustrera att de enskilda ledamöternas möjligheter att driva egna förslag var begränsade, eftersom medlemmar av den socialdemokratiska gruppen behövde få sina motioner godkända på de förmöten som hölls inför varje session.

I mars 1917 lade Nelly Thüring en motion om att inrätta kommunala spädbarnshem. Som bakgrund till detta förslag citerade hon statistik över dödligheten under barns första levnadsår, och hänvisade särskilt till en tysk läkares beräkningar av skillnaderna mellan ”välbärgade äkta makars barn”, ”arbetarebarn” och ”barn födda utom äktenskapet”. När det gäller svensk statistik fokuserade hon på att dödligheten var dubbelt så stor bland barn födda utom äktenskapet, och dessutom ökade. Hon varnade för att barn till ogifta mödrar löpte en särskilt hög risk att hamna hos så kallade änglamakerskor, eftersom det var både svårt och dyrt att hitta ett bra fosterhem (vid privat placering betalade modern själv): ”Modern, som vanligen till-

hör arbetareklassen kan ej undvara en sådan summa och så rekryteras de dåliga fosterhemmen, där barnen i stort antal dö efter en längre eller kortare döds kamp.”⁴⁴⁵ Hon frågade retoriskt: ”Har samhället *råd* att förstöra ett värdefullt människomaterial? Har samhället *rätt* att låta dessa barnamord fortgå? Bör ej barnavården uppfattas som en av storstadens viktigaste nationalekonomiska frågor?” Vad hon efterlyste var ett kommunalt ansvarstagande i dessa frågor som gick bortom välgörenhet och fattigvård, och som i stället byggde på principen om ”skyddande och förebyggande åtgärder”, både till stöd för hemlösa mödrar som behövde lämna bort sina barn och i samhällets intresse. Mer konkret föreslog hon att en beredning om fem personer, varav två-tre skulle vara kvinnor, skulle utreda om några av stadens många donationer för välgörande ändamål kunde användas för att starta ”barnhem för späda barn”.⁴⁴⁶

Frågan om de utomäktenskapliga barnens ställning var mycket aktuell i den samtida politiska debatten och vad som skulle bli 1917 års lag om barn utom äktenskap höll på att förberedas.⁴⁴⁷ Detta lyftes också fram i ett utlåtande över motionen från Göteborgs fostervårdsinspektriser. I och med den nya lagen skulle det bli lättare att kräva in underhåll från fäderna, vilket man hoppades skulle underlätta för ogifta mödrars försörjning. Fostervårdsinspektriserna ifrågasatte dock Thürings statistik användning och menade att nationell statistik inte kunde ligga till grund för beslut om stadens barnavård. I Göteborg var dödligheten bland barn som vårdats i fosterhem under sitt första levnadsår inte lika hög som de siffror Thuring hade nämnt. Den statistik som fostervårdsinspektriserna anförde gjorde dock ingen skillnad mellan om barnen var födda utom eller inom äktenskapet, och här gjordes ingen jämförelse med barn till mer välbärgade äkta makar. Men även om de alltså inte instämde i motionens argument om hög dödlighet bland fosterbarnen, så instämde de i förslaget om att det behövdes ett utökat stöd till ogifta mödrar och detta av tre olika slag: fler spädbarnskrubbor, ett hem ”för späda barn och deras mödrar”, där mödrarna inte bara skulle få mat och husrum utan även undervisning i hur man sköter ett hem, och ett upptagningshem för tillfällig placering.⁴⁴⁸ Även föreståndarinnan för Göteborgs barnavårdsbyrå, Amélie Lundholm, förordade ett upptagningshem

för ”ogifta blivande mödrar”, men intygade samtidigt att det under kristiderna hade blivit svårare att rekrytera fosterhem samtidigt som fosterlönen höjts och därmed var svår att få råd med för ensamma mödrar.⁴⁴⁹ Stadsläkaren framhöll att i Göteborg var dödligheten bland fosterbarnen lägre än bland befolkningen i övrigt men instämde i behovet av en utredning av ”vad som från samhällets sida kan behöva göras för tillvaratagande av de hemlösa barnens intressen”.⁴⁵⁰ Drätselkammaren tillstyrkte därför förslaget om att inrätta en beredning för att se över hur stadens donationsmedel kunde användas i detta syfte och Nelly Thüring satt med i denna grupp under tio år.⁴⁵¹ Hennes engagemang för att förbättra barns levnadsvillkor fortsatte även som ledamot i barnavårdsrådet 1919–1920, vilket tillsattes av stadsfullmäktige som en konsekvens av att den nya lagen om barnavårdsmän krävde en omorganisation av barnavårdsbyråns arbete.⁴⁵²

Nelly Thürings mest uppmärksammade förslag var den motion ”om anordnande av avgiftsfria bekvämlighetsinrättningar för kvinnor” som hon lämnade in till stadsfullmäktige i november 1917.⁴⁵³ Idén kom troligen från Malmö, där Anna Stenberg några år tidigare hade lagt en snarlik motion.⁴⁵⁴ Båda kritiserade att kvinnor hade sämre tillgång till offentliga toaletter än män och påtalade därmed en könsorättvisa. I Göteborg fanns visserligen ”bekvämlighetsinrättningar” vid Brunnsparken och vid järnvägsstationerna, skrev Thüring, men i takt med att staden expanderade växte avstånden och därmed behovet av fler toaletter. Hon framhöll även mer biologiska argument och hänvisade till att bristen på offentliga toaletter skapade ”en massa svårigheter och olägenheter” och ”rent hälsovådliga följder”, särskilt för gravida kvinnor. Liksom Stenberg kritiserade Thüring att de toaletter som fanns var avgiftsbelagda, vilket skapade problem för ”barnen, som ju i regel sakna penningar i sina fickor” och för kvinnor med omsorgsansvar: ”fattiga mödrar och sköterskor till små barn”. Hon föreslog därför att ”ett tillräckligt antal avgiftsfria bekvämlighetsinrättningar för kvinnor” skulle uppföras, och att avgiften på redan befintliga offentliga toaletters avdelningar för kvinnor skulle slopas.⁴⁵⁵

Motionen bereddes i flera olika instanser. I oktober 1918 lämnade gatu- och vägförvaltningen ett yttrande, som byggde på synpunkter

från bland annat hälsovårdsnämnden och drätselkammaren. I sitt yttrande redogjorde drätselkammaren för att det i staden fanns två olika typer av bekvämlighetsinrättningar, med olika standard och avgifter. Vattenklosetterna kostade tio öre att använda, medan avgiften för de allmänna avträdena var fem öre. De senare hade även en friavdelning, men denna tycks bara ha använts av män. Utredningen konstaterade att det inte fanns några gratis bekvämlighetsinrättningar enbart för kvinnor, men påpekade samtidigt att det fanns 13 bekvämlighetsinrättningar som kunde användas av kvinnor i stadens ägo. Dessa var dock ojämnt fördelade – de fanns framför allt på södra sidan av älven och vid torgplatser utmed älvstranden. Därför instämde drätselkammaren i att det fanns ett behov av fler toaletter och föreslog att ärendet skulle återremitteras för utredning av placeringen.⁴⁵⁶ Stadsfullmäktige följde detta förslag, utan någon debatt i frågan.⁴⁵⁷

Efter utredning föreslog drätselkammaren 1921 att bekvämlighetsinrättningar skulle uppföras på Olskrokstorget, Masthuggstorget och Skanstorget.⁴⁵⁸ Stadsfullmäktige beslutade att dessa tre bekvämlighetsinrättningar skulle uppföras.⁴⁵⁹ Under beredningen ifrågasattes alltså inte själva behovet av fler offentliga toaletter. Däremot betonades inte kvinnors särskilda behov på samma sätt som i Thürings motion.

Förslaget om att offentliga toaletter för kvinnor skulle vara gratis att använda fick inte genomslag. I sitt första yttrande uttalade sig gatu- och vägförvaltningen mot avgiftsbefrielse av principskäl, men menade att det ändå kunde vara lämpligt med en "särskild avdelning, varest kvinnor avgiftsfritt kunna kasta sitt vatten".⁴⁶⁰ Stadens fastighetskontor föreslog att inträdet skulle behållas då de offentliga toaletterna sköttes av personer vars inkomster till stor del kom från avgifterna, och att dessa riskerade förlora sitt intresse av att upprätthålla ordning och renlighet om avgiften avskaffades.⁴⁶¹ Drätselkammaren återremitterade frågan till fastighetskontoret, som lade kompromissförslaget att "ett toaletterum för begagnande avgiftsfritt av kvinnor" skulle införas på samtliga inrättningar.⁴⁶² När motionen slutbehandlades valde stadsfullmäktige att bortse från denna del av Thürings förslag.⁴⁶³ Även om hennes argumentation alltså inte fick genomslag på alla punkter, blev den framgångsrik på så sätt att nya

toaletter byggdes på tre platser, vilket på ett högst konkret sätt underlättade för kvinnor att röra sig i staden. Samtidigt hade detta initiativ ett visst pris för henne personligen – i Chalmers-studenternas karnevalståg uppmärksammades ”toalettfrågan” och Nelly Thüring porträtterades på ett skämtsamt vis.⁴⁶⁴

De två motioner som har diskuterats hittills blev således framgångsrika, men det finns också exempel på frågor som kvinnoklubben försökte aktualisera utan framgång. Ordföranden Anna Karlsson föreslog i maj 1918 att de skulle diskutera möjligheten för kvinnor att arbeta som konduktörer. Tillsammans med Nelly Thüring och Emma Åkerman valdes hon till en kommitté som skulle arbeta vidare med frågan och ta reda på var den bäst skulle drivas.⁴⁶⁵ Några månader senare rapporterade hon att frågan hade ”väckt stor opposition inom stadsfullmäktigegruppen (soc. dem) hvarför inget kunde åtgöras”.⁴⁶⁶ Vilka invändningarna hade varit framgår inte och det finns inte heller några spår av denna diskussion i fullmäktigegruppens protokoll.

I stadsfullmäktigegruppen diskuterades framför allt strategin i relation till övriga partier inför kommande fullmäktigemöten, men protokollen ger också ögonblicksbilder av hur det var att verka i offentligheten. Vid ett möte i början av april 1918 meddelade Nelly Thüring att hon övervägde att lämna sitt uppdrag som medlem av livsmedelsnämnden, eftersom det inom arbetarekommunen hade väckts kritik mot hur partiets representanter hade agerat. Hon hänvisade till att en annan socialdemokratisk ledamot, som var med i nämndens verkställande utskott, inte hade ägnat tillräckligt med tid åt arbetet. Vid ett extrainkallat möte ett par dagar senare förklarade Thüring att hon ”efter bästa förmåga sökt att arbeta för vad hon ansåg var rätt men då partivännerna icke tycktes vilja förstå de svårigheter som förefunnes hade hon icke lust att längre fortsätta detta arbete utan ville lämna plats för andra som kanske hade mera stridbart lynne”.⁴⁶⁷ Att större inflytande i kristidsadministrationen medförde en risk att arbetarrepresentanter skulle hållas ansvariga för missförhållandena hade på flera orter framförts som ett argument mot att acceptera sådana poster under våren 1917.⁴⁶⁸ Detta var alltså nu precis vad som hände. Kritiken riktades både mot Thüring och hennes partikamrat, men det faktum att hon tog så hårt på den gjor-

de att hon ifrågasattes ytterligare. Hon berättade: ”Själv pinades hon av kritiken så att hon förlorade den arbetsmöjlighet hon eljest kunde besitta.” Svaret blev: ”I en institution sådan som livsmedelsnämnden finge man ej vara alltför känslig för kritik.”⁴⁶⁹

Engagemang för kvinnors politiska deltagande inom och utom partiet

I och med de nya uppdragen i stadsfullmäktige och i olika nämnder fick Nelly Thüring, som redan var en erfaren talare, erfarenhet av att verka i parlamentariska sammanhang. Denna erfarenhet byggde hon på i sitt fortsatta arbete för kvinnors rösträtt och inflytande i samhället. I februari 1918 talade hon inför Göteborgs Kvinnliga Diskussionsklubb under rubriken ”Varför har kvinnan så svårt att yttra sig offentligt?”. Sammanfattningen av hennes föredrag förtjänar att citeras i sin helhet:

§ 3. Fru Thüring framhöll vikten av att kvinnorna nu beaktade att de stodo inför den snara lösningen av frågan om fullt medborgarskap i samhället och de förpliktelser som härmed följer, och nödvändigheten av att vi då först och främst tränade oss för ett parlamentariskt framträdande.

Det duger inte nu mera att bara prata, utan huvudsaken är att vad vi önska säga framföres i en sådan form, att vi vinna gehör och därigenom kunna utföra något i det stora gemensamma arbetet till samhällets bästa.

Den ensidigt manliga insatsen och bestämmanderätten över folkens öden, hade fört till en situation som i dessa dagar kan betecknas med ordet bankrutt, och endast i kvinnans hjälp såg talarinnan nu en ljusare och lyckligare framtid för menskligheten.

– Efter att ytterligare hava manat de närvarande till ett verkligt arbete på att uppöva sin dialektik, genom samkväm och inom den trängre kretsen, rekommenderade hon sitt inlägg till diskussion.⁴⁷⁰

Samling på Järntorget inför demonstration för kvinnlig rösträtt 2 juni 1918. Till höger om standaret syns initiativtagaren Frigga Carlberg, ordförande i Göteborgs FKPR.

Att kvinnor borde öva sig på att framträda i offentliga sammanhang hade Thüning förespråkade länge, men citatet ovan vittnar om att hon ansåg detta desto viktigare i ett läge där det fanns utsikter till en rösträttsreform.

Regeringen, som numera bestod av liberaler och socialdemokrater under Nils Edéns ledning, lade våren 1918 en proposition om allmän rösträtt för både kvinnor och män. Den gick igenom i andra kammaren men föll som tidigare i den första. I protest tog Frigga Carlberg initiativ till den första och enda demonstrationen för kvinnlig rösträtt som ordnades av LKPR. Den hölls den 2 juni 1918 och gick till Heden, där den frisinna resetalaren Gulli Petrini höll föredrag. Även om Göteborgs FKPR var huvudarrangör stod också

Styrelsen för Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb, antingen 1919 eller 1920. Under dessa år bestod styrelsen av de personer vars namn finns antecknade med blyerts på baksidan. Överst från vänster: Hanna Larsson, Alma Dahlström. Nedre raden: Therese Sjöberg, Emma Åkerman (ordförande), Klara Verhage.

den socialdemokratiska kvinnoklubben bakom arrangemanget och uppmanade till deltagande genom ett upprop i *Ny Tid*. I protokolls-boken rapporterades: "Medlemmar och arbeterskor deltog talrikt ehuru en del voro hindrade af utflykter." Antalet deltagare i tåget uppskattades till ungefär 2 000 och 4 000–5 000 vid det avslutande föredraget.⁴⁷¹

Kort efter krigsslutet, i december 1918, träffade den urtima riksdagen en överenskommelse om en rösträtsreform, trots att detta inte

hade varit det ursprungliga syftet med denna extrainkallade session. Saken kommenterades direkt på kvinnoklubbens möte i Göteborg:

På samma gång berörde ordför. det förmånliga politiska läge kvinnorna nu intaga, i det de, genom den allmänna kommunala rösträttens genomförande nu inom det kommunala lifvet ägde samma rättigheter som männen – samt utsikter till att vid nästa riksdag äfven politisk rösträtt för kvinnor blir genom kg. proposition framlagd. Vid detta demokratiens genombrott manade ordf. medlemmarna att flitigt besöka klubbens möten.⁴⁷²

Under månaderna fram till de första kommunala valen med allmän rösträtt för både kvinnor och män i mars 1919, då nyval skulle ske till samtliga platser i stadsfullmäktige, intensifierades klubbens arbete. Denna ökade aktivitet ingick i en större satsning som centralstyrelsen gjorde inför valen till stadsfullmäktige och landsting. Bland an-

TILL GÖTEBORGS KVINNOR.

Efter årtiondens ihärdigt arbete, i all synnerhet från socialdemokraternas sida, ha vi nu äntligen nått dithän, att i det närmaste alla kvinnor, så väl som män, vilka fyllt 23 år, nu fått kommunal rösträtt. Denna reform har blivit verklighet först sedan socialdemokraterna blivit tillräckligt starka för att genomföra densamma.

De röstberättigade kvinnorna bli i Göteborg flera än männen. Alla politiska partier tävla därför nu om kvinnornas gunst, för att få deras röster vid stadsfullmäktigevalen i mars månad.

Högern och de frisinnade ha nu plötsligt blivit så måna om kvinnorna och lova att göra så mycket för dem.

Arbetareklassens kvinnor ha då anledning att fråga, varför inte dessa partier genomfört alla dessa reformer långt förut, då de hittills haft hela makten i samhället. Enbart den frågan klargör, att så länge arbetareklassens kvinnor inte hade något att säga till om i samhället, så länge ville inte vare sig de rika herrarna eller deras fruar och döttrar veta av de fattiga kvinnorna.

När nu fabrikörernas och grosshandlarnes damer vädja till arbetarhustrurna, till butiks- och kontorsbiträdena, till tjänsteflickorna och fabriksarbetskorna att vid valen rösta med dem, då kan man förstå att de icke göra det av hänsyn till de fattiga kvinnornas intressen, utan för att säkerställa sina egna ekonomiska företrädesrättigheter.

Alla som vilja gagna arbetarekvinnorna och de fattiga i samhället, de rösta på valdagen med **Arbetarepartiet**.

Vänd!

Inför stadsfullmäktigevalen i mars 1919 hade många fler fått kommunal rösträtt. Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb satsade på att nå ut till kvinnorna med särskilda flygblad.

nat skickade man ut valupprop till både arbetarekommunerna och de socialdemokratiska kvinnoklubbarna.⁴⁷³ De sistnämnda uppmanades arrangera möten inför valen, men samtidigt fanns en medvetenhet om att det kunde vara svårt att ordna kvinnliga talare. Därför trycktes ett föredrag ”innehållande en *instruktiv och agitatorisk framställning av kommunalpolitik i allmänhet* och så uppställd, att en klubbmedlem med lätthet kan föredraga det på mindre möten”.⁴⁷⁴ Centralstyrelsen försökte alltså på detta sätt sänka tröskeln för att ordna valmöten, och tillhandahöll även broschyrer och flygblad att använda i valkampanjen.⁴⁷⁵

Att kvinnors kommunala rösträtt nu vidgades avsevärt gav nya argument för att kvinnor skulle placeras högt på partiernas kandidatlistor. I en skrivelse riktad till styrelsen för Göteborgs arbetarekommun krävde kvinnoklubben ”hjälp för agitation för de kvinnliga kandidaterna” och att ”dessa måtte sättas på sådana platser, att de hade utsikt att bli valda”.⁴⁷⁶ Det visade sig dock svårt att hitta kandidater som ville ställa upp i valen; flera föreslagna personer avböjde.⁴⁷⁷ Samtidigt anslöt sig många nya medlemmar till klubben: från att under de föregående åren ha haft 30–50 medlemmar var det 150 personer som betalade medlemsavgift under det första kvartalet 1919.⁴⁷⁸ Protokollen andas optimism och tonen är på samma gång uppfordrande. Augusta Nilsson höll ett anförande om författningsreformen och framhöll ”att vi nu mer än någonsin bör tillvarataga våra intressen genom att mera allmänt begagna oss af vår rösträtt och att ej genom likgiltighet fortfarande låta de borgerliga få ha väldet”.⁴⁷⁹ Klubben beslöt att delta i arbetarekommunens valagitation genom de olika distrikten och konstaterade: ”Det beror nu på oss själva att få sammhället [sic] omdanat till det bättre.”⁴⁸⁰ De fick också draghjälp av en resetalare, Agnes Söderquist från Västerås, som höll fem föredrag i Göteborg.⁴⁸¹ Valet resulterade i att Nelly Thüring valdes om på två år och att Josefina Roswald blev den andra socialdemokratiska kvinnan i Göteborgs stadsfullmäktige. Inom arbetarekommunen hade man hoppats på egen majoritet till följd av de förändrade rösträttsbestämmelserna, men nådde inte riktigt ända fram: partiet fick 26 av de 60 platserna.⁴⁸²

Parallellt med att den egna klubben växte verkade Nelly Thüring för att kvinnor skulle organisera sig fackligt genom att ta initiativ till att bilda en ”Tjänarinneförening”.⁴⁸³ Vid det öppna möte som

hölls i samarbete med arbetarekommunen, med Axel Dahlström som talare, var Arbetareföreningens B-sal ”fylld till sista plats”. Till den nybildade föreningen anslöt sig 6 medlemmar.⁴⁸⁴ Thüring framförde också en hälsning från den nybildade kvinnoklubben i Varberg, där ”intresset var särdeles stort vilket bevisar att kvinnorna lite hvarstans äntligen vaknat upp för att med förenade krafter söka nå vårt gemensamma mål, det nya samhället”.⁴⁸⁵

Att så många nya kvinnoklubbar hade bildats i samband med marsvalen – totalt fanns nu drygt hundra – var ett av flera argument som framfördes för att åter aktualisera frågan om särorganisering inom partiet. Nu ställdes högre krav på samordning, menade centralstyrelsen. Man hänvisade också till ”den väntade förestående lösningen av den politiska rösträttsfrågan” och beslöt i början av april 1919 att kalla till en extra kvinnokongress för att bilda ett förbund. Förslag till stadgar för ett kvinnoförbund var redan utarbetade.⁴⁸⁶ Datumet sattes till 29–30 juni 1919 och en kallelse gick ut till klubbarna.⁴⁸⁷ När rösträttssegern firades i slutet av maj, sedan den ordinarie riksdagen hade fattat beslut om allmän och lika rösträtt, fanns alltså långt gångna planer på att bilda ett kvinnoförbund.⁴⁸⁸ I början av juni återkallades dock inbjudan, trots att motioner och handlingar redan inkommit.⁴⁸⁹ I stället kallade man till en ordinarie kvinnokongress efter den kommande partikongressen.⁴⁹⁰ I och med dessa ökande ambitioner att bygga upp den socialdemokratiska kvinnorörelsen fick Nelly Thüring fler uppdrag som resetalare. Under en ”agitationsvecka” i början av november 1919 hölls ungefär hundra möten över hela landet av ett tiotal kvinnliga talare, bland dem Thüring som framträdde vid 14 möten i Värmland.⁴⁹¹

När kvinnokongressen inleddes 16 februari 1920 påminde parti-sekreterare Gustav Möller i sitt hälsningsanförande om vikten av att vinna kvinnors röster: ”När kvinnorna vid kommande riksdagsman-
naval få tillfälle att kasta en oerhörd tyngd i den politiska vågskålen vore det synnerligen ödesdigert om arbetarnas kvinnor stode efter de borgerliga kvinnorna.”⁴⁹² Inför debatten om huruvida ett förbund skulle bildas underströk Anna Sterky, som hade lång erfarenhet av facklig och politisk organisering, att ”med kvinnornas ökade rättigheter är det deras plikt att uppträda på ett målmedvetet sätt och med

Ombud vid SAP:s partikongress, som hölls i Stockholm 8–20 februari 1920. Nelly Thüring ingick i kongressens dechargeutskott.

större sammanhållning”.⁴⁹³ Förutom att ett förbund skulle innebära större administrativ kapacitet förväntades det även förbättra kvinnors ställning inom partiet och möjligheten att bilda opinion i särskilda kvinnofrågor. Förslaget att bilda Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund (SSKF) antogs med stor majoritet.⁴⁹⁴ Till ordförande valdes Signe Vessman och i styrelsen ingick även Anna Svensson, Anna Lindhagen, Ruth Gustafsson, Agda Östlund, Amanda Frösell och Anna Johansson-Visborg.⁴⁹⁵

Den fråga som togs upp i flest motioner till kongressen var hur

agitationen skulle bedrivas. Sedan tidigare fanns erfarenhet av att ordna talarturnéer i samarbete med kvinnoklubbarna och med visst ekonomiskt stöd från partiet. Inför kongressen lades en rad förslag på hur det utåtriktade arbetet kunde ordnas: särskild agitation riktad till tjänarinnor, agitationsinsatser på landsbygden, vägledning av klubbarna genom stöd från avlönade agitatorer och förberedda föredrag samt åtgärder för att "avhjälpa bristen på kvinnliga talare".⁴⁹⁶ När förslagen skulle behandlas lyftes också frågan om hur detta arbete borde benämnas. Agda Östlund menade i sin inledning att man borde undvika beteckningen agitation, eftersom den kunde framstå som skrämmande, och i stället tala om upplysning. Att anställa agitatorer bedömdes som orealistiskt med hänvisning till ekonomin, däremot skulle förbundsstyrelsen "ordna och leda det politiska organisationsarbetet bland såväl hemmets kvinnor som bland lönearbeterskorna i så stor utsträckning som ekonomin det tillåter".⁴⁹⁷

I detta läge skulle det ha funnits goda möjligheter för en van talare som Nelly Thüring att fortsätta med sina turnéer, men hon bestämde sig för att ta en paus. Vid ett möte med kvinnoklubben i Göteborg, där hon rapporterade från partikongressen, berättade hon att hon "på grund av överansträngning" skulle dra sig tillbaka för att få nya krafter till "upplysningsarbetet".⁴⁹⁸ Kombinationen av uppdraget i stadsfullmäktige, ansvaret för ateljén och de många föredragsresorna hade tagit ut sin rätt. Hon ordinerades av en läkare att vila upp sig och i samband med en kongress i England tog hon en längre semester.⁴⁹⁹

Före avfärden till England deltog Nelly Thüring i Teosofiska Samfundets årsmöte, som hölls i Stockholm under påskhelgen. På skärtorsdagen den 1 april 1920 arrangerades en diskussion om "Politiska och sociala problem" på Teosofiska Centralbyrån, Östermalmsgatan 75. De anmälda talarna var Nelly Thüring, P. Albert Bergström, socialdemokrat och ledamot av riksdagens första kammare, advokaten Hugo Fahlercrantz, nykteristen C. M. Axelsson, Beda Valgren och Erik Borgström.⁵⁰⁰ Efter årsmötet publicerades en betraktelse av signaturen "Reportern", som tyder på att diskussioner om de teosofiska idéernas politiska tillämpning präglade även det fortsatta årsmötet.

Möjligen kan vi ana en viss kritik från den anonyma skribentens sida mot den starka betoningen på detta:

Utomstående tro så ofta, att teosoferna huvudsakligen intressera sig för österländsk filosofi och livet efter döden. På årsmötet fick man snarare det intrycket, att livet på jorden, det politiska och sociala livet i alla dess yttringar, är så gott som det enda vi nu anse värt uppmärksamhet. Det föreföll, som om den tanken vunnit insteg hos alla, att det är här på jorden himmelriket bör realiseras, och att det är varenda människas plikt att efter bästa förmåga arbeta därför.⁵⁰¹

Flera av deltagarna på årsmötet tillhörde en grupp teosofer som hade bildat en koloni, alltså en sorts kollektiv, på Sturevägen 17 i villaförstaden Stocksund norr om Stockholm, där paret Hugo och Greta Fahlcrantz var centrala figurer.⁵⁰² I kolonin bodde också lärarinnan Anna Pallin, som under denna period var verksam som ”national lecturer” för den svenska sektionen av Teosofiska Samfundet.⁵⁰³ Det hade bildats en särskild sammanslutning med namnet Teosofiens Vänner för att genom frivilliga bidrag finansiera den utåtriktade ”propagandan” och Hugo Fahlcrantz var den som organiserade turnéerna. I *Teosofisk tidskrift* gavs återkommande rapporter från ”Det yttre arbetet” och hur Anna Pallins besök genererat nya intresserade och medlemmar.⁵⁰⁴ I detta sammanhang av socialpolitisk debatt och intensifierade insatser för att nå ut till en bredare krets fördes en förnyad diskussion om neutralitet inom Teosofiska Samfundet.⁵⁰⁵

På resa i England

Tillsammans med fyra andra delegater från Göteborg deltog Nelly Thüring i en husbyggnads- och stadsplanekongress i London 3–11 juni 1920, och därefter reste hon runt för att besöka trädgårdsstäder.⁵⁰⁶ Bland annat besökte hon staden Letchworth Garden City, världens första trädgårdsstad som hade skapats 1904 av stadsplanerarna Ebenezer Howard och Raymond Unwin. Idén var att skapa samhällen som förenade stadens och landsbygdens fördelar. Husen

Elever och lärare på St Christopher School, även kallad Arundale School, i Letchworth, juli 1921. Båda Nelly Thürings barn gick på denna teosofiska internatskola.

skulle vara omgivna av trädgårdar och samlade i mindre städer, som inte bara var förorter utan relativt självständiga.⁵⁰⁷ För protestanten Howard, som både var influerad av spiritism och teosofi, hade det utopiska projektet att skapa trädgårdsstäder en andlig dimension.⁵⁰⁸ Efter hemkomsten höll Nelly Thüring föredrag illustrerade med skioptikonbilder om trädgårdsstäderna som idé och kontrasterade det ljusa, luftiga, lantliga med förhållandena i Göteborg.⁵⁰⁹ Bostads-situationen var något som Thüring tillsammans med andra aktiva i kvinnoklubben hade engagerat sig i sedan länge, bland annat genom att skapa en kommitté ”för anskaffande af värdiga bostäder för arbeterskor”.⁵¹⁰ Den stora bristen på bostäder var över huvud taget en återkommande fråga i stadsfullmäktige under Thürings tid som representant där, och staden ordnade såväl tillfälliga bostadspaviljonger som stöd till mer långsiktiga byggprojekt.

Att Nelly Thüring valde att stanna i just Letchworth, två timmars tågresa norr om London, berodde troligen på att det här fanns

en teosofisk skola, grundad 1915 av The Theosophical Educational Trust och uppkallad efter den ledande teosofen George Arundale.⁵¹¹ Här vistades sedan Nelly Thürings barn under 1921.⁵¹² Denna internatskola hade presenterats i ett långt resereportage i *Teosofisk tidskrift* av Erik Cronvall, generalsekreterare i den svenska sektionen.⁵¹³ Själva platsen beskrivs som "sol, luft och lantlig friskhet". I skolan var det samundervisning, vegetarisk kost och "en familjär och naturlig anda". Barnen han träffade på, som var från många olika länder, tycktes honom "sunda, naturliga, lyckliga". Cronvall framhöll särskilt att det inte rådde någon sträng disciplin. Tvärtom skulle barnen skolas i att ta eget ansvar. De samlades i "the Moot", där man både diskuterade och fattade beslut om gemensamma angelägenheter.

Uppfattningen att barn inte skulle bestraffas till lydnad utan i stället läras upp i att gradvis ta ett allt större eget ansvar relaterade Cronvall till den teosofiska synen på människans natur, där föreställningen om att själen utvecklas genom upprepade reinkarnationer var central:

Medvetandet att barnet är en individ med en lång föregående utveckling, att det icke är första gången det lever här på jorden utan att det i föregående existenser utvecklat anlag och skapat sig en karaktär, gör det till en första plikt hos läraren att söka finna ut barnets egendomligheter och rätta uppfostran därefter. [...] Den gudomliga gnistan i dess själ skall genom lämplig behandling väckas till liv, så att barnet gör det rätta av egen inre drift, helt enkelt därför att det icke kan handla annorlunda.⁵¹⁴

Detta är ett av många uttryck för betoningen av individens utveckling inom teosofin, och i linje med denna syn på barnuppfostran menade Cronvall att målet inte borde vara att stöpa alla elever i samma form, utan att genom uppmuntran och vägledning låta dem utvecklas utifrån sina egna förutsättningar.⁵¹⁵ Han underströk också att även om skolan var teosofisk så var den inte att betrakta som konfessionell. Principen om religionsfrihet var central inom Teosofiska Samfundet och användes för att ifrågasätta ledare som alltför starkt hävdade en viss uttolkning.⁵¹⁶ Enligt Cronvall förekom ingen religionsundervis-

Porträtt av Nelly Thüring, taget någon gång under 1910-talet i den egna ateljén som hon sålde år 1920 för att kunna ägna sig helt åt politiskt arbete.

ning på skolan och därmed blev föräldrarnas egen religiösa uppfattning inte motsagd. Däremot fanns möjlighet att fördjupa sig inom teosofin för den elev som så ville.⁵¹⁷

En tänkbar anledning till att Nelly Thüring valde att placera sina barn på Arundale-skolan är att hon var kritisk till hur kristendomsundervisningen bedrevs i den svenska skolan. Frågan hade debatterats länge, inte minst inom lärarkåren.⁵¹⁸ År 1919 hade riksdagen

antagit en ny undervisningsplan för folkskolan, som bland annat innebar att tiden för kristendomsundervisning minskades rejält: från 4 eller 5 timmar per vecka till 2 veckotimmar. Den socialdemokratiske ecklesiastikministern Värner Rydén, själv folkskollärare, hade på pedagogiska grunder riktat skarp kritik mot utantilläsning av Luthers lilla katekes. Han förespråkade i stället en etisk kristendomsundervisning med fokus på Jesu bergspredikan. Reformen var en kompromiss i en fråga som hade debatterats i decennier. Liberaler med frikyrklig förankring kunde instämma i att studier av Bibeln skulle ersätta ”katekesplugget”, men hade troligen inte accepterat en helt konfessionslös religionsundervisning – vilket tidigare hade föreslagits i en socialdemokratisk motion.⁵¹⁹ I april 1921 behandlades frågan om kristendomsundervisning på nytt i riksdagen. De omfattande förändringarna hade ifrågasatts av en kyrklig opinion, som ville modifiera den revolutionerande reformen. Den 27 april röstade riksdagens andra kammare ja till en motion om att öka antalet timmar för kristendomsundervisning till 3 per vecka.⁵²⁰ Då skrev Thüring ett rykande debattinlägg, riktat mot kyrkliga ledare och de konservativa riksdagsmän som hade förespråkats deras krav.⁵²¹ Motionen om ökat timantal föll senare i första kammaren, vars sammansättning hade förändrats till följd av nya rösträttsregler, så undervisningsplanen ändrades inte.⁵²² Men Thüdings kritik mot vad hon uppfattade som en dogmatisk kristendomsundervisning är intressant som ett exempel på hur hon anknöt till teosofiska idéer i sin argumentation.

Många präster tänkte mer på världslig rikedom och sin ställning än på något annat, menade Thüring. Det passade dem bra att lära ut ”dogmerna” till folket eftersom en reformerad kristendomsundervisning skulle hota deras privilegierade ställning. Hon anlade också ett klassperspektiv på frågan när hon påpekade att ”rikemansskolorna” hade en annan form av religionsundervisning, på vissa ställen närmast en konfessionslös sådan. Detta enkla faktum visade, menade hon, att motståndet mot en reformerad undervisning snarare handlade om att bevara det rådande samhällssystemet än om omsorg om den breda befolkningens religiösa skolning. Samtidigt förutspådde hon att denna form av kristendomsundervisning inte hade någon framtid i en tid då vetenskapliga framsteg utmanade denna världsbild.⁵²³

Men om de Lutherska dogmerna kunde användas till att förslava det stora folkflertalet för århundraden tillbaka – när man samtidigt undanhöll det de fysiska vetenskaper, som kullkasta hela den sinnrika dogmbyggnaden, så går det ej i längden att använda samma metoder i ett tidevarv då folket med makt stormar in i naturvetenskapernas underbara värld [sic].⁵²⁴

Det skulle ligga nära till hands att tolka denna tilltro till den moderna naturvetenskapen och kritiken mot statskyrkan som en ateistisk hållning, men Thüning var noga med att påpeka att socialismen inte stod i motsättning till religiositet. Tvärtom menade hon att ett av problemen med en dogmatisk kristendomsundervisning var att människor då inte fick samma möjlighet att själva fördjupa sig i kristendomens budskap.⁵²⁵ Självt framhöll Thüning att ”Kristi enkla men storslagna broderskaps- och kärlekslära” kunde inspirera till en radikal omfördelning i samhället.⁵²⁶ Vid första anblicken skulle detta kunna tyckas motsägelsefullt med tanke på att hon tidigare anknutit till Vivekanandas moderniserade form av hinduism i ett försök att beskriva sin livsåskådning. En central uppfattning inom teosofin var dock att det i alla religioner fanns en kärna av universell visdom, ett synsätt som kommer till uttryck i följande framtidsscenario:

Men så visst som att människorna själva en vacker dag skaka av sig alla fjättrar som hindra det gudomliga hos var och en ifrån att komma fram, lika visst skall det också en dag skaka av sig allt det som nu hindrar dem från att förstå och tillämpa i levande livet de gudomliga sanningarna i kristendomen.⁵²⁷

Thüning hänvisade alltså till moraliska principer uttryckta både inom kristendomen och inom hinduismen, och när hon gjorde det betonade hon vikten av att själv söka efter ”de gudomliga sanningarna”, snarare än att sätta sin tilltro till religiösa ledare, samt att lärorna måste praktiseras i det vardagliga livet. Det förstnämnda var helt i linje med det teosofiska idealet om sökandet efter den innersta kärnan i varje religion, det senare karaktäristiskt för teosofer som förespråkade en ”tillämpad teosofi” för att komma till rätta med sociala problem.